

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

Факультет іноземної філології

Кафедра англійської мови

Дипломна робота

магістра

з теми: **«ОБРАЗ ШЕКСПІРА У ТВОРЧОСТІ Е. БЕРДЖЕСА»**

Виконала: студентка 2 курсу

групи Ang1-M19z

спеціальності 014 Середня освіта

(Мова і література (англійська))

Безбах Інна Ігорівна

Науковий керівник:

Кеба О.В., доктор філологічних наук,

професор

Рецензент:

Стахнюк Н.О., кандидат філологічних

наук

Кам'янець-Подільський – 2020 рік

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Розділ 1. Творчість Е. Берджеса у науково-критичній рецепції.....	7
1.1. Етапи творчої біографії Е. Берджеса та особливості його творчої особистості.....	7
1.2. Основні тенденції вивчення творчого спадку Е. Берджеса.....	11
Висновки до розділу 1.....	16
Розділ 2. Творча особистість як предмет художнього осмислення в новітній літературі.....	18
2.1. Художня біографія як літературний жанр.....	18
2.2. Образ Шекспіра у новітній літературі.....	22
Висновки до розділу 2.....	31
Розділ 3. "На сонце не схожі" Е. Берджеса як біографічний роман.....	32
3.1. Особливості відтворення життя Шекспіра і його епохи.....	32
3.2. Шекспірівський інтертекст у романі.....	39
Висновки до розділу 3.....	52
Розділ 4. Співвідношення наукового, фактуального, фікційного дискурсів у книжці Е. Берджеса "Шекспір".....	53
4.1. Принципи створення авторської версії життя і творчості Шекспіра.....	53
4.2. Джерела біографії та особливості їх презентації в тексті.....	60
4.3. Концепція мистецтва як ремесла.....	64
4.4. Наративна структура тексту.....	66
Висновки до розділу 4.....	70
Висновки.....	72
Список використаних джерел.....	77

ВСТУП

Творчість Ентоні Берджеса (John Anthony Burgess Wilson; 1917–1993), англійського прозаїка, літературознавця, літературного критика, публіциста, лінгвіста, композитора, журналіста і перекладача, займає особливе місце в британській культурі другої половини ХХ ст. Уже одне перерахування сфер його творчої діяльності свідчить про масштабність і універсальність цієї особистості. Берджес є автором 33-х романів, 25-ти праць у різних жанрах документалістики, 2-х томів автобіографії, 3-х симфоній, більше 200 музичних композицій, численних перекладів, літературно-критичних і дослідницьких статей. Найбільше відомий Берджес як автор роману «Механічний апельсин» («A Clockwork Orange», 1962), світову популярність якого забезпечила екранізація знаменитим режисером Стенлі Кубриком у 1971 р.

Однак не менш резонансними, особливо на батьківщині письменника, стали його праці в жанрі біографіки. Ця сфера творчої спадщини Берджеса представлена художніми біографіями Шекспіра («На сонце не схожі» / «Nothing Like the Sun», 1964), Джона Кітса («АББА АББА» / «АВВА АВВА», 1977), Крістофера Марло («Мрець у Дептфордї» / «A Dead Man in Deptford», 1993), Наполеона («Наполеонівська симфонія» / «Napoleon Symphony: A Novel in Four Movements», 1974), Вольфганга Моцарта («Моцарт і Вольфганг» / «Mozart and the Wolf Gang», 1991), і літературно-критичними біографіями Шекспіра («Шекспір» / «Shakespeare», 1970), Гемінгвея («Ернест Гемінгвей і його світ» / «Ernest Hemingway and his World», 1978), Девіда Герберта Лоренса («Життя у вогні: Життя і творчість Д. Г. Лоренса» / «Flame into Being: The Life and Work of DH Lawrence», 1985). Також він є автором літературознавчих і лінгвістичних досліджень творчості Джеймса Джойса («Кожний сюди приходять: Вступ до Джеймса Джойса для звичайних читачів» / «Here Comes Everybody: An Introduction to James Joyce for the

Ordinary Reader», 1965; «Джойспрік: Вступ до мови Джеймса Джойса» / «Joysprick: An Introduction to the Language of James Joyce», 1973).

Серед численних біографічних праць Берджеса чи не важливішими є шекспірознавчі студії. Крім названих вище об'ємних творів, Шекспір фігурує й у циклі романів про Ендербі: «Всередині містера Ендербі» («Inside Mr. Enderby», 1963), «Містер Ендербі ззовні» («Enderby Outside», 1968), «Заповіт механічному світу, або Кінець Ендербі» («The Clockwork Testament, or Enderby's End», 1974), а також у романі «Смаглява леді Ендербі, або Ендербі без кінця» («Enderby's Dark Lady, or No End to Enderby», 1984). Шекспірові присвячений також сценарій популярного мюзиклу «Вілл! або Непристойний Бард» («Will! or The Bawdy Bard»). Крім того, Берджес часто згадував Шекспіра у своїх інтерв'ю. Е. Берджеса, в одному з яких Барда названо «великим прикладом для всіх» [43, с. 181].

У центрі шекспірознавчого дискурсу Берджеса стоять дві праці – роман "На сонце не схожі" і біографія "Шекспір", які суттєво відрізняються принципами і засобами осмислення життя і творчості Барда. Як слушно зазначає Г. Бусел. "те, що один і той самий документальний та історичний ресурс служить основою для двох різних за своїми жанровими вимогами типів біографії, сприяє більш точному і показовому аналізу питань щодо співвідношення документальності і художності в різновидах життєписів, способу використання в них автентичних текстів, щодо стилістичних, композиційних, комунікативних і структурних особливостей жанрового канону в біографічному романі і в літературній біографії..." [10, с. 28].

Огляд науково-критичних праць, присвячених темі Шекспіра у творчості Берджеса, детально представлений у підрозділі 1.2 даної роботи, свідчить про те, що життєписи автора, хоч і неодноразово ставали предметом літературознавчого аналізу, все ж містять чимало невирішених питань, зокрема й в аспекті зіставлення двох різних підходів до втілення образу Шекспіра в романному жанрі й у біографії.

Таким чином, **актуальність магістерського дослідження** зумовлена потребою подальшого студіювання шекспірівської проблематики в творчості Берджеса і необхідністю системного порівняння принципів і методів авторської роботи з біографічним матеріалом у різних жанрах художньої словесності.

Мета роботи полягає у виявленні жанрової специфіки біографічного спадку Ентоні Берджеса шляхом зіставлення двох творів – роману «На сонці не схожі» і біографії «Шекспір».

Досягнення даної мети викликає необхідність вирішення таких дослідницьких **завдань**:

- проаналізувати стан вивчення біографічних жанрів у сучасному літературознавстві;
- здійснити огляд науково-критичної літератури про творчість Берджеса і, зокрема, втілення образу Шекспіра в ній;
- встановити співвідношення фактичного матеріалу і фікційних елементів у художній структурі роману «На сонці не схожі» і біографії «Шекспір»;
- визначити коло інтертекстуальних джерел обох творів; – дослідити роль автора, наратора, героя і читача у наративній площині творів.

Об'єктом дослідження є два твори Берджеса: біографічний роман «На сонце не схожі» і біографія «Шекспір».

Предмет дослідження – жанрова специфіка і структурно-наративні особливості біографічного роману «На сонце не схожі» і біографії «Шекспір».

Методи дослідження. Специфіка об'єкта і предмета дослідження і постановка конкретних дослідницьких завдань спричиняють необхідність використання різних літературознавчих методів аналізу тексту: історико-літературного, порівняльно-типологічного, системно-аналітичного, біографічного, структурно-функціонального, інтертекстуального і герменевтично-інтерпретаційного.

Теоретико-методологічну базу магістерської роботи склали праці з теорії та історії літератури таких дослідників, як С. Аверинцев, Р. Барт, М. Бахтін, Р. Гітлінгс, Ю. Лотман, А. Надел та ін.

З конкретних історико-літературних досліджень біографічного жанру значною допомогою для нас стали дисертації Г. Л. Колесник «Модифікація історико-біографічного жанру у творчості Пітера Акройда» [14] та О. В. Петрусь «Особливості наративної стратегії в біографічній прозі Пітера Акройда» [20], Г. П. Бусел «Жанр біографії у творчості Ентоні Берджеса (на матеріалі творів «На сонце не схожі» та «Шекспір»)» [10].

Наукова новизна магістерського дослідження полягає в тому, що воно розширяє уявлення про біографічний жанр у новітній літературі, виявляє конкретні ознаки біографічного роману і літературної біографії, продирає світло на специфіку творчої роботи в цих жанрах одного з найбільш продуктивних авторів новітньої літератури Ентоні Берджеса на прикладі зіставлення двох його творів – роману «На сонце не схожі» і біографії «Шекспір»

Отримані результати і матеріали дослідження мають **практичне значення**, оскільки можуть бути використані як для подальшого вивчення біографічного жанру, так і в процесі викладання історії зарубіжної літератури у закладах вищої освіти, підготовці освітніх програм і навчальних посібників з історії і теорії літератури.

Структура й обсяг роботи. Магістерська робота складається зі вступу, чотирьох розділів із висновками до кожного, загальних висновків, списку використаних джерел (69 позицій). Обсяг роботи – 83 сторінок, з яких 76 сторінок основного тексту.

ВИСНОВКИ

Проведений у магістерській роботі аналіз створення образу Шекспіра в творчості визначного англійського письменника і літературознавця Ентоні Берджеса дає змогу зробити такі висновки.

Шекспірівська тема розкривається в різнотипних за жанровою специфікою і авторськими установками творах Берджеса – від фантастичного оповідання "Муза" до сценарію для мюзиклу "Віллі! або Непристойний Бард". Однак найбільш репрезентативними в плані втілення образу Шекспіра є два твори, що належать в узагальненому визначенні до біографічного жанру – роману "На сонце не схожі" (Nothing Like the Sun: A Story of Shakespeare's Love Life) і життєпису "Шекспір" (Shakespeare). Написані в проміжку 6 років (1964 – 1970), ці твори засвідчили потенційні можливості різних за творчим задумом і наративними стратегіями типів біографії видатної творчої особистості.

Огляд основних етапів творчої еволюції Берджеса показав, що сама постать Шекспіра і його багатопланова творчість постійно привертала увагу цього автора і суттєво вплинула на формування його власних художньо-естетичних пріоритетів. Будучи переконаним у тому, що Шекспір є "великим прикладом для всіх", Берджес дуже багато зробив для популяризації творчості Великого Барда, а в своїх літературно-критичних працях сформулював концепцію шекспірівського канону і його конститутивного значення для історії англійської літератури.

Творчість Берджеса сама наразі вже є надбанням англійської літератури, увійшла до її класичного спадку. Він є автором великої кількості творів різних жанрів і різної проблемно-тематичної спрямованості. Його книги вирізняються мовно-стильовою вигадливістю, вони насичені елементами гумору, сарказму, іронії.

Упродовж останніх десятиліть творчість Берджеса активно вивчаються як англійськими літературознавцями, так і вченими за межами батьківщини письменника. Більшість фахівців із історії англійської літератури зосереджується переважно на аналізі тих романів письменника, які перебувають у мейнстрімі літературного процесу і найчастіше аналізують роман "Механічний апельсин". Натомість твори біографічного жанру, в яких створено різноплановий образ Шекспіра, не так часто стають предметом ретельного студіювання, що зумовило актуальність теми даного дослідження.

Для виконання повноцінного порівняльно-типологічного аналізу втілення образу Шекспіра Берджесом у різнотипних біографічних книгах ми здійснили огляд теоретико-літературних праць із проблематики біографічного жанру і встановили, що найбільш поширеними в новітній літературі є два типи життєпису: біографічний роман (інші назви – роман-біографія, художня біографія) і літературна біографія (інші назви – літературно-критична біографія, науковий життєпис). Для першого типу характерна свобода роботи автора з документальним матеріалом, нелінійний тип розповіді або концентрація на певному ключовому етапі життя описуваної людини, можливість включення фіктивних персонажів і подій у сюжет твору, вільне творення його часопростору. Натомість для другого типу обов'язковим є строге слідування фактам життя обраної для життєпису особистості, високий рівень аналітичності при роботі з документами, мінімізація фікційних складників оповіді, необхідних лише для увиразнення фактів реальної дійсності і структурування художнього простору.

Саме таким критеріям двох жанрових типів біографії відповідають обрані для аналізу твори Берджеса. Крім того, письменник, будучи фахівцем із історії літератури, врахував колосальний досвід осмислення життя і творчості Шекспіра у світовій, і в першу чергу в англійській літературі.

Берджес синтезував традиційні жанрові установки на відтворення в прозі життя видатної особистості і водночас спирався на новітні філософсько-естетичні концепції і теорії, пов'язані з постмодерністським

світобаченням. Особливо яскраво це демонструє біографічний роман "На сонце не схожі".

У романі "На сонце не схожі" Берджес достовірно й переконливо відтворює різноманітні обставини життя людей і саму атмосферу елизаветинської доби. Всі вони мають важливе значення для розуміння життя головного героя. Однак при цьому автор зосереджений на внутрішньому світі Шекспіра. Берджес намагається вписати Шекспіра в загальнолюдський вимір і одночасно представити його як невід'ємне явище доби, адже канонізований образ генія заважає нам повною мірою уявити його і як приватну особистість, і як представника свого часу.

Роман несе в собі характерне для постмодернізму подвійне кодування, будучи орієнтованим і на елітарного читача, який має прочитати текст з урахуванням численних інтертекстуальних ключів, так і на масового читача, оскільки історія життя Шекспіра розгортається як "історія кохання". Складні стосунки Шекспіра з графом Саутгемптоном, з одного боку, та Смуглявою Леді, з другого, які структурують сюжет роману, виразно корелюють із повторюваними мотивами шекспірівських сонетів: щира дружба, зрада, образи і примирення. Цитати із сонетів розсіяні по тексту у віршованій та / або прозовій формі.

Роман "На сонце не схожі" за своєю концепцією близький до "новоісторичної" методології, згідно з якою відтворення історичних подій загалом і написання життєпису історично значущої особистості є лише однією із можливих версій, жодну з яких не можна вважати повною та беззаперечною, відтак кожна конкретна "версія", а в даному випадку версія життя Шекспіра, є широким полем для потенційного переосмислення усталеного бачення життя і творчості видатного автора.

У романі використовується і творчо переосмислюється різноманітний літературний та історичний матеріал. Завдяки численним інтертекстуальним вкрапленням як із творів Шекспіра, так із інших творів його сучасників, а також із кола читання Великого Барда, культурно-історичний контекст твору

значно розширюється і виступає важливим засобом авторського впливу на читача. Інтертекстуальна гра, що значною мірою встановлює наративну стратегію роману, включає в себе "читацький горизонт", оскільки саме читачеві доводиться співвідносити ті чи ті включення з їх першоджерелами. експліцитно марковане запозичення з вірним джерелом і правильно інтерпретувати цей зв'язок.

Берджес організовує текст таким чином, щоб віднайти джерела шекспірівського натхнення у його творах. Посилання на них з'являються часто і підкреслюють ігровий характер роману та превалювання здогадки та вимислу, про роль яких у роботі над романом сам письменник неодноразово говорив у своїх інтерв'ю.

Інший тип життєпису представляє собою літературна біографія "Шекспір". Тут основну структуротвірну відіграє орієнтація на документ. І хоча автор постійно скаржиться на брак документальних свідчень, він ставить за мету добросовісно врахувати всі наявні докази того чи того вчинку Шекспіра в певних обставинах і по можливості адекватно реконструювати "темні" факти і події.

При написанні літературної біографії «Шекспір» Берджес задіює традиційні методи вивчення життя і творчості письменника: дослідження існуючих біографій, збір письмових та усних джерел, документів, текстів, роботу в архівах. Автор залучає колосальну кількість документальних матеріалів, які органічно вплетені в тканину оповідання. Що стосується творчості Барда, то Берджес, як професійний літературознавець, уважно вчитується у твори Шекспіра, цитує різноманітні тексти, коментує їх, скрупульозно аналізує різноманітну супутню літературу.

Образ Шекспіра в цьому творі формується на основі не тільки реальних документів, а й за рахунок відтворення широкої панорами життя в елізаветинську добу. Автор прагне продемонструвати взаємозв'язок і взаємовплив подій та обставин життя Шекспіра й багатого культурно-історичного контексту. Водночас Берджес і в цьому творі допускає фікційні

включення, вдається до підкреслене суб'єктивних та емоційно забарвлених коментарів, стверджуючи таким чином інтерпретаційність авторського підходу до документального матеріалу.

Таким чином, образ Шекспіра у творчості Берджеса втілюється відповідно до різних жанрово-стильових установок, що доповнюють одна одну. Водночас і в романному типі біографії, і в літературному життєпису автор проявляє індивідуально-авторську оригінальність і демонструє невичерпні потенційні можливості біографічного жанру.

Список використаних джерел

1. Аверинцев С. С. Добрый Плутарх рассказывает о героях, или Счастливый брак биографического жанра и моральной философии / С. С. Аверинцев // Плутарх. Сравнительные жизнеописания. В 2-х т. Т. 1. 2-е изд., исп. и доп. М. : Наука, 1994. С. 637–654.
2. Аверинцев С. С. Плутарх и античная биография / Сергей Сергеевич Аверинцев. М. : Наука. 1973. 277 с.
3. Анисимова А. Э. Новый историзм // *Зарубежное литературоведение XX века*. М. :Intrada, 2004. С. 292-294.
4. Барт Р. Избранные работы: Семиотика: Поэтика / Р. Барт ; [пер. с фр.] ; [сост., общ. ред. и вступ. ст. Г. К. Косикова]. М. : Прогресс, 1989. 616 с.
5. Бахтин М. М. Вопросы литературы и эстетики. Исследования разных лет / М. Бахтин. М. : Художественная литература, 1975. 504 с.
6. Берджесс Э. Муза / Энтони Берджесс // Аврора. 1980. № 12. С. 107–127.
7. Берджесс Э. Уильям Шекспир. Гений и его эпоха / Энтони Берджесс ; [пер. с англ. Г. В. Бажановой]. М. : Центрполиграф, 2001. 381 с.
8. Березань М. П. Жанр биографии на рубеже XX-XXI веков (на примере романа «Покойный господин Шекспир» Роберта Ная) // Гуманитарные исследования в Восточной Сибири и на Дальнем Востоке. 2010. № 3. С. 24-28.
9. Блум, Гаролд. Західний канон : книги на тлі епох / Пер. з англ. під загальною редакцією Р. Семківа. К. : Факт, 2007. 720 с.
10. Бусел Г. П. Жанр біографії у творчості Ентоні Берджеса (на матеріалі творів «На сонце не схожі» та «Шекспір») : дис. ... канд. філол. наук. Дніпропетровськ : Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, 2015. 198 с.
11. Гилилов И. Игра об Уильяме Шекспире, или Тайна Великого Феникса. М. : издательство «Артист. Режиссёр. Театр», 1997. 474 с.

12. Горбачева М. Два Шекспира Энтони Берджесса / Мария Горбачева // Иностранная литература. 2002. № 2. С. 268–272.
13. Зверев А. Дворец на острие иглы: из художественного опыта XX века. М. : Советский писатель, 1989. 407с.
14. Колесник Г. Експериментальна біографія : від минулого до сьогодення [Електронний ресурс] / Г. Колесник // Філологія : збірник наукових праць. – Режим доступу : <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/philology/2007/70-57-22.pdf>.
15. Колесник Г. Л. Модифікація історико-біографічного жанру у творчості Пітера Акройда : дис. ... канд. наук: 10.01.04 / Колесник Ганна Леонідівна. К., 2009. 248 с.
16. Копистянська Н. Х. Жанр, жанрова система у просторі літературознавства / Н. Х. Копистянська : [монографія]. Львів : ПАК, 2005. 368 с.
17. Лотман Ю. М. Литературная биография в историко-культурном контексте / Ю. М. Лотман // Учен. зап. Тарт. ун-та. 1986. № 683. С. 106–121.
18. Маньковская Н. Б. Эстетика постмодернизма / Н. Б. Маньковская. СПб. : Алетейя, 2000. 347 с.
19. Михальская Н.П. История английской литературы. М.: Академия, 2006. 440 с.
20. Петрусь О. В. Особливості наративної стратегії в біографічній прозі Пітера Акройда : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.04 / Петрусь Олеся Василівна. Дніпропетровськ, 2008. 224 с.
21. Постмодернизм: Энциклопедия / [сост. Грицанов А. А., Можейко М. А.]. М. : Интерпрессервис ; Книжный Дом, 2001. 1040 с.
22. Потницева Т. Н. Биография как жанр английской литературы XVIII-XIX вв. : автореф. дис. . докт. філол. наук / Татьяна Николаевна Потницева. М., 1993. 35 с.

23. Пригодій С.М., Горенко О.П. Американський романтизм. Полікритика : Навч. посібник. Київ : Либідь, 2006. 440 с.
24. Протопопова Д. Шекспіровські цитати і аллюзії в романі Джеймса Джойса "Улісс" // <http://www.james-joyce.ru/articles/shekspirovskie-citati-i-allusii.htm>
25. Ржанская Л.П. Бёрджесс и Шекспир // Английская литература XX века и наследие Шекспира: сб. ст./ под ред. А.П.Саруханян. М. : Наследие, 1997. С. 151-173.
26. Торкут Н. В. Шекспір. Історія та драматичні хроніки // Шекспір В. Історичні хроніки. Харків: Фоліо, 2004. С. 3-12.
27. Торкут Н. Вільям Шекспір: факти, домисли, містифікації // <https://chasopys-rich.com.ua/2016/09/25/вільям-шекспір-факти-домисли-містифі/>
28. Торкут Н. М. Проблеми генези і структурування жанрової системи прози пізнього Ренесансу : [монографія] / Наталія Миколаївна Торкут. Запоріжжя, 2000. 406 с.
29. Торкут Н.М. Антистретфордські теорії // <https://shakespeare.znu.edu.ua/uk/antistretfordianski-teorii-natalija-torkut/>
30. Шекспір В. Макбет / Вільям Шекспір ; пер. з англ. Б. Тена (за участі В. Гуменюка) // Твори в шести томах. Т. 5. Київ : Дніпро, 1986. С. 344–415.
31. Шекспір В. Сонети / В. Шекспір ; [пер. з англ. Г. Пилипенка]. К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2010. 320 с.
32. Шишкин А. Апостол массовой белетристики / А. Шишкин // Вопросы литературы. 1986. № 11. С. 113–132.
33. Adams R. M. Joycean Burgess / Robert Martin Adams ; [ed. H. Bloom]. – New York ; Philadelphia, 1987. P. 97–100.
34. Anthony A. The Observer Profile: Peter Ackroyd [Електронний ресурс] / Antony Andrew // The Observer. 2005. 4 sept. – Режим доступу : <http://www.theguardian.com/books/2005/sep/04/biography.peterackroyd>.

35. Anthony Burgess / [ed. and introd. by H. Bloom]. N. Y. ; Philadelphia : Chelsea House Publishers, 1987. 183 p.
36. Belastegui N. Negativity and dialogical play in *Nothing Like the Sun* / Nuria Belastegui // *Anthony Burgess and modernity* / Nuria Belastegui ; [ed. A. R. Roughley]. Manchester ; N. Y., 2008. P. 21–37.
37. Burgess A. *Genesis and Headache* / Anthony Burgess // *Afterwords: Novelists and Their Novels* ; [ed. T. McCormack]. N. Y. ; London : Harper & Row, 1969. P. 29–43.
38. Burgess A. *Nothing like the sun: A Story of Shakespeare's Love-life* / Anthony Burgess. N. Y. ; London : W. W. Norton & Company, 1975. 234 p.
39. Burgess A. *Shakespeare* / Anthony Burgess. Chicago : Elephant Paperbacks Ivan R. Dee, 1970. 251 p.
40. Burgess A. *The Novel Now. A guide to contemporary fiction* / Anthony Burgess. New York : W. W. Norton & Company inc., 1967. 224 p.
41. Burgess A. *You've Had Your Time* / Anthony Burgess. N. Y. : Grove Weidenfeld, 1991. 403 p.
42. Coale S. *Anthony Burgess* / Samuel Coale. N. Y. : Frederick Ungar Publishing Co., 1981. 223 p.
43. *Conversations with Anthony Burgess* / [ed. E. G. Ingersoll, M. C. Ingersoll]. – Jackson : University Press of Mississippi, 2008. 190 p.
44. DeVitis A. A. *Anthony Burgess* / A. A. DeVitis. N. Y. : Twayne Publishers, 1972. 179 p.
45. Dunn W. H. *English Biography* / W. H. Dunn. L. : J. M. Dent & Sons Ltd, 1916. 323 p.
46. Fletcher J. *Anthony Burgess, (Auto-) Biographer* [Электронный ресурс] / John Fletcher // *Anthony Burgess Newsletter – Issue 5*. Режим доступа : http://www.masterbibangers.net/ABC/index.php?option=com_content&view=article&id=103&Itemid=132.
47. Franssen P. *Portraits of Mr. WS: The Myth of Sweet Master Shakespeare in Asimov, Wilde, and Burgess* / Paul Franssen // *Reclamations of Shakespeare*

- ; [ed. by A. J. Hoenselaars]. Amsterdam-Atlanta : Rodopi BV, 1994. P. 139–150,
48. Gittings R. *The Nature of Biography* / Robert Gittings. Seattle : University of Washington Press, 1978. 96 p.
49. Greenblatt S. *Will in the World: How Shakespeare Became Shakespeare* / Stephan Greenblatt. London : Jonathan Cape. 2004. 430 p.
50. Haffen A. Anthony Burgess's fictional biographies: Romantic sympathy, tradition-oriented modernism, postmodern vampirism? / Aude Haffen // *Anthony Burgess and modernity* / [ed. A. R. Roughley]. Manchester ; N. Y. : Manchester University Press, 2008. P. 131–146.].
51. Jameson F. *Postmodernism and Consumer Society* / Fredric Jameson // *Modernism/Postmodernism* ; [ed. by P. Brooker]. London : Longman, 1992. P. 163–180.
52. Kennard J. E. *Anthony Burgess: Double Vision* / Jean E. Kennard // *Anthony Burgess* / [ed. and introd. by H. Bloom]. N. Y. ; Philadelphia : Chelsea House Publishers, 1987. P. 63–84.
53. Lanier D. *Shakespeare and Modern Popular Culture* / Douglas Lanier. Oxford ; New York : Oxford University Press Inc., 2002. 187 p.
54. Lucas T. R. *The Old Shelly Game: Prometheus and Predestination in Burgess's Work* / T. R. Lucas // *Anthony Burgess* ; [ed. and introd. by H. Bloom]. N. Y. ; Philadelphia : Chelsea House Publishers, 1987. P. 133–148.
55. Mathews R. *The Clockwork Universe of Anthony Burgess* / R. Mathews. – Glendale : Griffin Printing & Lithograph Co, 1978. 64 p.
56. Morris R. K. *The consolations of ambiguity* / Robert K. Morris. Columbia : University of Missouri Press, 1971. 89 p.
57. Nadel I. B. *Biography: Fiction, Fact and Form* / Ira Bruce Nadel. N. Y. : St. Martin Press, 1986. 248 p.

- 58.Regard F. Scholarship and Its Phantoms: Anthony Burgess's *Shakespeare* and fin de siècle Conceptions of Genius / Frederic Regard // *Connotations*. Vol. 9 (2). 1999/2000. P. 160–166.
- 59.Roughley A. Nothing Like the Sun: Anthony Burgess's Factification of Shakespeare's Life [Электронный ресурс] / [Alan Roughley](#) // Anthony Burgess Newsletter. Issue 3. Режим доступа : http://www.masterbibangers.net/ABC/index.php?option=com_content&view=article&id=98:nl-3-nothing-like-the-sun-anthony-burgesss-factification-of-hakespeare-s-life].
- 60.Rozett M. T. Constructing a World: Shakespeare's England and the New Historical Fiction / Martha Tuck Rozett. Albany : State University of New York Press, 2003. 206 p.
- 61.Schoenbaum S. Shakespeare's Lives / S. Schoenbaum. Oxford : Clarendon Press, 1991. 612 p.
- 62.Schutte W. M. Joyce and Shakespeare: A study in the meaning of *Ulysses* / W. M. Schutte. New Haven : Yale University Press, 1957. 197 p.
- 63.Shakespeare's Sonnets / [eds W.G. Ingram and T. Redpath]. – London : University of London Press, 1964. 382 p.
- 64.Smith K. Burgess and Will! : Anthony Burgess's Cinematic Presentation of Shakespearean Biography [Электронный ресурс] // Anthony Burgess Newsletter. Issue 4. Режим доступа : http://www.masterbibangers.net/ABC/index.php?option=com_content&view=article&id=109&Itemid=124.
- 65.Spence R. Mr Burgess, Mr Nye, Mr Shakespeare and Mr Pickleherring: Postmodernist representations of Shakespeare in Anthony Burgess and Robert Nye / Rob Spence // *Anthony Burgess and modernity* ; [ed. A. R. Roughley]. Manchester ; N. Y., 2008. P. 207–220.
- 66.Stinson J. J. The Manichee World of Anthony Burgess / John J. Stinson // *Anthony Burgess* ; [ed. and introd. by H. Bloom]. N. Y. ; Philadelphia : Chelsea House Publishers, 1987. P. 51–62.

67. Stinson J. J. Nothing like the sun: The Faces in Bella Cohen's Mirror / John J. Stinson // *Critical Essays on Anthony Burgess* ; [ed. G. Aggeler]. Boston : G. K. Hall & Co., 1986. P. 89–103.
68. Thayer W. R. *The Art of Biography* / W. R. Thayer. N.Y. : C. Scribner's Sons, 1920. 156 p.
69. White H. The fictions of factual representation / Hayden White // *Tropics of Discourse. Essays in Cultural Criticism*. Baltimore ; London : The Johns Hopkins University Press, 1978. P. 121–134.